

Constantin Geambașu: „Traducătorul – vector important de transmitere a unor valori într-o altă cultură”

De Antoaneta Olteanu - 30 iunie 2016

Absolvent al Universității din Varșovia, promoția 1971, Constantin Geambașu a fost repartizat ca asistent la Catedra de slavistică a Universității din București, străbătând toate treptele carierei universitare și devenind profesor în anul 2004. Ca asistent a ținut cursuri practice și seminare de literatură, iar ca lector cursuri de morfologie, lexicologie și stilistică polonă, precum și cursuri opționale de literatură. În cadrul cursurilor de limbă a pus un accent deosebit pe relația dintre aspectualitate și modalitate, pornind de la dificultățile însușirii aspectului verbal de către studenții români (după cum se știe această categorie gramaticală nu există în limbile romanice). În anul 1989 a susținut teza de doctorat *Proza Mariei Dąbrowska*, în care a acordat o atenție deosebită problemelor comparate, cu accent pe aspectele receptării literare. Datorită tezei domeniul de cercetare științifică s-a axat cu precădere pe secolul al XX-lea, în cadrul căruia literatura a fost studiată în context larg cultural și istoric.

Între 2004 și 2011 a fost șeful catedrei de filologie slavă a Universității din București, inițiind proiecte noi de cercetare și programe de mobilități universitare (vezi programele Ceepus și Erasmus). Ca titular al cursului de literatură și cultură polonă, a ținut cursuri la secția de filologie polonă și la studiile de masterat. A inițiat câteva cursuri noi: interculturalitate în spații limitrofe (cu accent pe zona răsăriteană, relațiile culturale dintre polonezi și ucrainenii, dintre polonezi și lituanieni, imaginea polonezilor în ochii ucrainenilor versus a ucrainenilor în ochii polonezilor, stereotipurile cu privire la Germania, Gdańskul – oraș multiethnic și multicultural și reflectarea lui în literatură); curente culturale slave (bogomilism, husitism, sarmatism, mesianism, panslavism etc.), literatura antitotalitară – între utopie și antiutopie (principalele texte literare despre sistemul totalitar). A acreditat primul program de studii de masterat la slavistică, Studii culturale slave, în cadrul căruia a introdus noi discipline: civilizație slavă comparată, imagologie slavă, relații româno-slave, receptarea ca fenomen cultural interdisciplinar).

Între 1982-1989, Constantin Geambașu a fost lector de limba și literatura română la Universitatea „Kliment Ohridski” din Sofia, iar între 1999-2004, la Universitatea Jagiellonă din Cracovia, îmbogățindu-și experiența didactică cu metoda contrastivă și elaborând diferite auxiliare didactice (manuale, ghiduri de conversație, lexicoane, dicționare). Învățarea limbii bulgare și parcurgerea principalelor texte ale literaturii bulgare i-a permis elaborarea studiului comparat *Proza „corintică” în literaturile bulgară, polonă și română. Studiu comparat*, publicat în anul 1999 la București. În afară de acest studiu, a publicat patru volume consacrate literaturii și culturii polone: *Ipostaze lirice și narative* (1999), *Scriitori polonezi* (2002), *Cultură și civilizație polonă (secolele X-XVII)* (2005), *Texte și contexte* (2011). De asemenea, este autorul a peste o sută de articole și studii critice, publicate în volume și reviste de specialitate, fiind unul dintre cei mai cunoscuți poloniști contemporani, jucând un rol activ și în cadrul Societății Bristol de predare a culturii și limbii polone ca limbă străină. A participat la numeroase conferințe științifice naționale și internaționale, precum și la congresele internaționale ale slaviștilor. În anul 2006 a fost ales președinte al Asociației Slaviștilor din România, funcție pe care o deține și în prezent.

Domnule profesor, prima întrebare pe care vreau să vi-o pun este de unde ați învățat așa de bine limba polonă? Cum ați ajuns s-o predați la nivel academic?

În timpul studiilor la Varșovia m-am pregătit într-o măsură mai mare pentru a deveni translator la Ministerul de Externe, de aceea am mers mai puțin la bibliotecă și am vorbit mai mult polona, la cămin, pe stradă, oriunde aveam posibilitatea de a exersa pentru a mă putea exprima cât mai fluent și mai corect. La Externe nu era loc anul acela. Repartizarea la secția de filologie polonă a Universității din București a însemnat o nouă perspectivă și provocare profesională, parcurgerea mai multor trepte pe care le impune cariera universitară. În afară de cursuri practice și seminare de literatură, m-am înscris la scurt timp la doctorat. Am ales ca temă *Proza Mariei Dąbrowska*, nu din pasiune pentru textele acestei scriitoare, ci condus de ideea că la noi s-a scris mai puțin despre ea și nu existau prea multe surse critice, cu toate că peste ani avea să apară monografia reputatului istoric literar T. Drewnowski *Rzecz russowska*, bazată în mare măsură pe *Jurnalul* scriitoarei la care nu puteai avea acces fără acordul comisiei testamentare. A trebuit să refac teza.

Paralel cu activitatea didactică și științifică, ați depus în cele patru decenii un efort susținut și constant de promovare a literaturii și culturii polone în România prin

intermediul traducerilor. O primă întrebare care se impune este când și cum anume ați început activitatea de traducător?

În general, în țările neslave, universitarii, paralel cu activitatea didactică și științifică, devin traducători nu atât din pasiune, cât din nevoie. Ca tânăr asistent am citit în română texte literare traduse de colegi poloniști mai vârstnici sau de absolvenți de filologie angajați la diferite instituții culturale. Domina atunci, ca și acum, ideea că nu poți traduce dacă nu ești talentat, că nu este de ajuns cunoașterea bună a limbii. Primul stimul și primul pas în drumul spre traducere îl datorez redactorului șef al secției de pedagogie de la Editura Didactică și Pedagogică din București. Pe vremea când eram student în ultimul an la Varșovia, doamna Nadia Nicolescu a făcut o vizită de lucru la editura omolog din Polonia, împreună cu un coleg de la redacția de fizică, dl Gh. Enescu. La întoarcerea de la studii am trecut pe la editură și am primit de tradus o carte: *Didactică generală* a lui W. Okoń, manual de bază în anii '70. Cartea a apărut, am primit o sumă impresionantă pentru un tânăr asistent, stimulativă la început de drum, astfel încât am continuat să traduc din domeniul didactic încă cinci volume. După aceea m-am îndreptat spre literatură, mai precis prin intermediul teoriei literare: am tradus și publicat la una dintre cele mai mari edituri din România, Univers, manualul lui H. Markiewicz, *Główne problemy wiedzy o literaturze/* Conceptele științei literaturii, o adevărată provocare hermeneutică.

După apariția acestei cărți eram hotărât să mă confrunt cu texte literare, dar după 1989, aceeași editură mi-a adresat oferta de a traduce Miłosz, *Europa natală*, eseuri cu caracter autobiografic, incursiuni în cultura europeană. Cartea a apărut în anul 1998, când România a fost oaspete de onoare la Târgul de carte din Varșovia.

Într-adevăr, numele lui Miłosz a devenit cunoscut în România și datorită activității dumneavoastră. Ce ați mai tradus și eseistul polonez?

Un impact deosebit asupra mea ca tânăr traducător l-a avut *Zniewolony umysł* (Gândirea captivă) al lui Czesław Miłosz, carte pe care am tradus-o și publicat-o la una dintre cele mai mari edituri din România, Humanitas, înființată în anul 1990. E o carte scrisă, după cum se știe, cu mulți ani în urmă, dar necunoscută în lumea socialistă. Acesta a fost impactul decisiv, cartea lui Miłosz a acționat ca o lumină pentru noi, cei ținuți sub obrocul ideologiei și cenzurii comuniste. În afară de efectul benefic cognitiv asupra mea, am înțeles cât de important este traducătorul ca vector de transmitere a unor valori dintr-o altă cultură. Odată cu *Gândirea captivă* am devenit un traducător conștient, am început să caut eu cărți și texte din literatura și cultura polonă pe care să le propun editorilor, mai ales că după anul 1989 piața de carte se schimbase radical, mă refer la numărul mare de edituri și la oferta sporită.

Au urmat alte traduceri succesive din opera lui Czesław Miłosz: *Ziemia Ulro* (Pământul Ulro), *Widzenia nad Zatoką San Francisco* (Privind dinspre Golful San Francisco), precum și antologia de poezie *Podul de catifea* (selecție pregătită și tradusă împreună cu poeta Passionaria Stoicescu). În prezent lucrez la *Autoportret przekorny. Rozmowy z Aleksandrem Fiutem* (Autoportretul unui îndărătnic. Convorbiri cu Aleksandr Fiut), iar anul viitor am în program traducerea unui volum monumental, important pentru cultura polonă, dar, cu siguranță, și pentru cititorul român, *Historia literatury polskiej* (Istoria literaturii polone), prelegerile americane ale lui Czesław Miłosz.

Dar în afară de eseistică o contribuție extrem de importantă ați avut-o la promovarea prozei poloneze, cu deosebire a celei contemporane. Cum ați făcut selecția textelor pe care le-ați tradus?

Într-adevăr, preocuparea mea s-a îndreptat și spre proză. În acest sens putem remarca două direcții: pe de o parte, am urmărit recuperarea unor valori ale literaturii clasice (Władysław Reymont, *Ziemia obiecana/ Pământul făgăduinței*; Stanisław Lem, *Eden, Solaris, Golem XIV*; Witold Gombrowicz, *Opętani/ Posedații*), iar pe de alta promovarea literaturii postmoderne (Olga Tokarczuk, A. Stasiuk, S. Chwin, W. Kuczok, Dorota Masłowska, pentru pomeni doar o parte din scriitorii promovați pe piața românească). Ce-i drept, în pofida diversității textelor și autorilor traduși, am rămas sensibil și credincios primei înclinații: critica și teoria literară. O dovadă în acest sens sunt cele câteva volume de eseuri critice: *A fi sau a nu fi central european, Cz. Miłosz – un Gulliver al secolului al XX-lea*, ambele semnate de profesorul cracovian Aleksander Fiut, și ultimul volum, extrem de important nu doar pentru mediul universitar, ci pentru toți cei care vor să afle ce se întâmplă în literatura polonă din ultimele două decenii, *Polska do wymiany – Późna nowoczesność i wielkie nasze narracje/ Polonia în schimbare*. Modernitatea târzie și marile noastre națiuni a profesorului Przemysław Czapliński.

Din domeniul prozei, care dintre textele traduse v-a ridicat dificultăți?

La un moment dat a apărut din partea editurii Nemira specializată în *science fiction* un proiect grandios: Stanisław Lem. În cadrul acestui proiect mie mi-au revenit trei cărți: *Eden, Golem XIV* și *Fiasco*. O a doua trăire maximă la nivel intelectual și emoțional l-a exercitat eseul de antropologie filosofic-culturală *Golem XIV-lea*. Țin minte, l-am tradus în iarna anul 1995, timp de trei luni, indiferent unde mă aflam, trăiam în lumea lui Golem, o fascinație autentică față de imaginația, limbajul și ideile unuia dintre cei mai mari umaniști ai lumii: Stanisław Lem. În paranteză fie spus, l-am cunoscut personal pe marele savant la el acasă și am fost impresionat de un perete enorm al salonului, pe care se afla biblioteca traducerilor sale în lume, peste o mie de volume! Din păcate ultima carte pe care trebuia să o traduc în cadrul proiectului, *Fiasco*, s-a dovedit chiar un fiasco, pentru că editura, nu știu în ce mod, a intrat în colaps financiar și nu a mai finalizat acest proiect.

O altă provocare lingvistică și imagologică a fost *Pământul făgăduinței* de Reymont. Întârzierea apariției romanului în română s-a datorat imaginii exacerbate a evreilor. Odată cu eliminarea cenzurii m-am gândit că acest important roman merită să fie tradus în completarea celorlalte valoroase opere ale romancierului polonez: *Jăranii, Comedianta, Frământări, Nuvele* etc. După ce traduci Reymont și Lem poți fi sigur că ai trecut proba de foc și că te poți considera cu adevărat traducător. Între timp, au dispărut din păcate colegii traducători mai în vârstă, a apărut chiar un gol pe piață în această privință. În anul 2001 s-a înființat la București Institutul Polonez, instituție cu care de la început am colaborat eficient și sistematic, reușind împreună să impunem pe piața de carte românească poeți, prozatori și esești de primă mărime (Miłosz, Herbert, Krynicki, Sommer, Twardowski; Olga Tokarczuk, A. Stasiuk, S. Chwin; Aleksander Wat, L. Kołakowski, Karol Wojtyła).

Știu însă că manifestați un interes mai mare pentru poezie decât pentru proză, nu numai în cadrul cursurilor universitare, dar și la nivelul traducerilor. Portofoliul volumelor de poezie este și el impresionant, cuprinzând nu numai clasici, total necunoscuți cititorului român, dar și numeroși poeți contemporani extrem de valoroși care și-au găsit în România un public neașteptat.

Da, mi-a plăcut mereu poezia, iar când e vorba de cea polonă, în activitatea mea de traducător, acest interes se justifică pentru că ea este o parte extrem de valoroasă a literaturii polone. Selecțiile de versuri pe care le-am făcut s-au îndreptat spre poeți clasici, precum J. Kochanowski (*Treny/ Trenii*, ediție bilingvă), A. Mickiewicz (*Sontey Krymskie/ Sonete din Crimeea*, ediție bilingvă), J. Słowacki (*Kordian*), St. Wyspiański (*Wesele/ Nunta*), B. Leśmian (*Łąka/ Lunca*), Kazimiera Iłkowiżówna (*Szeptem/ În șoaptă*), traduse împreună cu Passionaria Stoicescu; apoi amintesc o altă serie de antologii pe care le-am pregătit și tradus singur: Wisława Szymborska (*Chwila/ Clipa, Portret z pamięci/ Portret din memorie*), Z. Herbert (*Pan Cogito*), T. Różewicz (*Poemat otwarty/ Poem deschis*), R. Krynicki (*Wiersze wybrane/ Versuri alese*), Piotr Sommer (*Rano na ziemi/ Dimineaza de pământ*). În prezent pregătesc o selecție de versuri ale lui St. Barańczak.

Cum v-ați apropiat de poezie, mai ales în domeniul traducerilor?

Tot o întâmplare a făcut să mă apropiu de poezia polonă. În anul 1973 revista „Steaua” de la Cluj pregătea un număr consacrat poeziei poloneze contemporane. Redactorul șef m-a rugat să traduc în jur de zece poezii. O cunoșteam pe poeta Passionaria Stoicescu, căsătorită cu un coleg de la catedra de rusă. Atunci mi-a venit ideea de a-i propune să traducem împreună aceste versuri. Mai târziu, după înființarea Institutului Cărții de la Cracovia, când pe baza granturilor pentru traducere puteam să-i convingem mai ușor pe editori să publice poezie, am trecut la elaborarea împreună a câtorva plachete importante: Szymborska, proaspăt Laureată a Premiului Nobel, J. Kochanowski, J. Słowacki, A. Mickiewicz, St. Wyspiański, B. Leśmian, Czesław Miłosz. Pe Miłosz l-am cunoscut personal la Cracovia, când l-am vizitat la locuința din apropierea Pieței Vechi pentru a-i solicita drepturile de autor pentru volumul *Ținutul Ulro*. Apoi l-am urmărit la mai multe întâlniri de-a lungul timpului în perioada cât am fost lector de limba română la Universitatea din Cracovia (1999-2004). Gustul pentru traducerea de poezie a crescut și în cazul poezilor care nu mai impuneau reguli stricte prozodice, am pregătit și tradus singur antologiile Herbert, Szymborska, Różewicz, Krynicki, Sommer, pornind de la ideea că lirica polonă este extrem de valoroasă și merită să fie promovată în România.

Dar mai există un alt domeniu în care aveți contribuții remarcabile, și anume filosofia și memorialistica. Apreciind într-o mare măsură umanistica polonă, nu v-ați limitat doar la poezie și proză, ci ați acordat atenție unor umaniști de anvergură, precum Karol Wojtyła (*Iubire și responsabilitate*), Leszek Kołakowski (*Mini-wyklady o maxi-sprawach/ Conferințe mici pe teme mari, Obecność mitu/ Prezența mitului, Czy Pan Bog jest szczęśliwy?/ Este Dumnezeu fericit?*). De un real succes s-a bucurat volumul *Mój wiek/ Secolul meu de Aleksander Wat*, apărut în anul 2014 la editura Humanitas, pentru care ați primit din partea Filialei de traduceri a Uniunii Scriitorilor Premiul Cartea anului.

Premiul Transatlantyk © foto Antoaneta Olteanu

Într-adevăr, școala de logică și de filozofie poloneză este bine cunoscută în lume. Este suficient să enumerăm nume precum Tadeusz Kotarbiński, Roman Ingarden, Władysław Tatarkiewicz sau Leszek Kołakowski, ultimul mare filozof din această parte a Europei. M-a interesat în mod deosebit cartea lui Kołakowski, *Główne nurty marksizmu/ Principalele curente ale marxismului*, pe care am început să o traduc la inițiativa editurii Humanitas. Din păcate, editura a renunțat la acest important proiect în anul 1991. Cartea a apărut totuși în traducere din engleză la editura Curtea veche (2009-2010), cu o întârziere de două decenii! Cele două volume de eseuri pe care le-am tradus în anul 2014, când Polonia a fost oaspete de onoare la Târgul de Carte Bookfest, au pus în lumină contribuția cunoscutului filozof la elucidarea atât a unor probleme ideologice (vezi *Socialismul, ideologia și stânga*), religioase (*Religia, Dumnezeu și problema răului*) din volumul *Este Dumnezeu fericit?* (Curtea Veche), cât și mitologice (volumul *Prezența mitului*, Curtea Veche). Un mare impact emoțional și intelectual asupra mea a avut prima parte a studiului etic, elaborat de Karol Wojtyła ca teză de abilitare. În ajunul vizitei Suveranului Pontif în România]n anul 1999, a apărut *Iubire și responsabilitate*, o carte excepțională, tradusă în numeroase limbi, un adevărat ghid etic, în care partenerii din cadrul unui cuplu, indiferent de vârstă, sunt priviți și tratați ca persoane. Fiecare partener ar trebui să facă tot ce e posibil ca persoana de lângă el să fie împlinită și fericită, să o privească prin prisma personalismului, nu a egoismului. În sfârșit, *Secolul meu* de Aleksander Wat reprezintă o densă radiografie a intelectualității europene din prima jumătate a secolului al XX-lea, un periplu prin închisorile comuniste, dezvăluind destinul tragic al intelectualului implicat în hățișul sistemului totalitar.

Spuneți, cum vă explicați interesul așa de mare al editorilor români pentru spațiul cultural polonez? Pentru că piața românească de carte cunoaște, așa cum vedem numai din enumerarea activității dumneavoastră (dar mai există și contribuții ale altor traducători), un număr extrem de mare de prezențe.

În ceea ce mă privește, activitatea mea de traducător s-a intensificat mai ales în urma înființării la Cracovia a Institutului Cărții, instituție care susține programatic traducerea din limba polonă, precum și a Institutului Polonez de la București (2001), interesat nemijlocit în promovarea valorilor culturale poloneze și evident în colaborarea cu poloniștii români, în formarea de noi traducători și în extinderea legăturilor culturale dintre cele două țări. Congresul traducătorilor, la rândul lui, organizat tot de Institutul Cărții la Cracovia (ajuns la a treia ediție), mi-a permis să intru în legătură nemijlocită cu numeroși traducători din limba polonă nu doar de pe continentul european. Personal am fost foarte surprins să aflu că *Pan Tadeusz*, un roman în versuri, alcătuit din 12 cărți (circa 400 de pagini) a fost tradus în chineză, sau că *Pământul făgăduinței* – un text foarte complicat – a fost tradus în vietnameză! Foarte interesante sunt atelierile de traducere din cadrul Congresului, prilej de confruntare în privința nivelului de cunoaștere a limbii și a metodelor de abordare a textului literar. La un asemenea atelier s-a născut ideea de a-l traduce pe Leśmian în română (am aflat că până atunci singurul volum de versuri ale acestui simbolist genial a apărut în rusă!). În prezent am satisfacția că a apărut, iată, și în română, în anul 2013!

Și în urma unei activități așa de prodigioase, nu numai în domeniul traducerilor, dar în cel al promovării ample a culturii polone, nu au întârziat să apară și distincțiile. Pentru merite deosebite în promovarea culturii polone în România ați primit **Medalia „Zasłużony dla kultury polskiej”** din partea Ministerului Educației, precum și **Premiul Polonicum**, în anul 2013, din partea Universității din Varșovia, pentru rezultate remarcabile în promovarea limbii și culturii polone în străinătate. Cele două premii acordate de Filiala de Traduceri Literare a Uniunii Scriitorilor – pentru *Nunta*, de St. Wyspiański (2007), respectiv pentru *Aleksandr Wat, Secolul meu* (2015), la care se adaugă și Premiul de excelență pentru traducere oferit de revista „Observator cultural”. **Cum vedeți rolul dumneavoastră de traducător și promotor al culturii polone în România? Pentru că se pare că și alții l-au văzut deja foarte bine!**

Este vorba în primul rând de o îmbogățire personală: drumul prin literatura polonă m-a dus spre Est, căci, datorită lui Mickiewicz (*Sonete din Crimeea*), Słowacki (*Kordian*), Miłosz (*Gândirea captivă și Europa natală*), Stempowski (*W dolinie Dniestru/ Pe valea Nistrului*), Wat (*Secolul meu*), Reymont (*Pământul făgăduinței*), Kołakowski (eseurile) am înțeles ce înseamnă *homo polonicus* și legăturile sale cu ținuturile răsăritene (*Kresy*) sau Republica celor Două Națiuni. Literatura polonă mi-a deschis ochii și mintea spre două extrem de importante concepte pe care se pune preț astăzi în Uniunea Europeană, multi- și interculturalitatea. De asemenea, ce rol are traducerea ca act intercultural.

La nivel personal, datorită predării literaturii la universitate am ales texte valoroase, iar datorită traducerii am început să înțeleg mai bine poetica și structura acestor texte. E drept că cele două domenii se împletesc în mare măsură, dar intră și în coliziune, căci traducerea necesită foarte mult timp și se răsfrânge asupra calității pregătirii didactice sau științifice. În cazul literaturilor „mici” de cele mai multe ori în conștiința culturală a țării rămân totuși traducătorii. Dincolo de nivelul de pregătire profesională sau intelectuală, traducerea impune însă disciplină și o bună condiție fizică despre care mi-a vorbit convingător cel mai cunoscut și talentat traducător din Europa Centrală, și anume dl Ireneusz Kania, în timpul unei conferințe culturale polono-române. Alegerea profesiei în tinerețe este adeseori rezultatul unei întâmplări. Pentru mine a fost o alegere reușită, care mi-a oferit numeroase satisfacții, iar Premiul de astăzi reprezintă o încununare a eforturilor, dar și un simbol de apreciere a spațiului cultural românesc.

Și acum, iată, a venit „Transatlantyk”, una dintre cele mai mari prestigioase recompense din lume pentru promovarea culturii polone în special prin traduceri.

Premiul „Transatlantyk” reprezintă, pentru orice traducător de literatură polonă din lume, recunoașterea deplină a meritelor în domeniul promovării și susținerii literaturii și culturii polone în străinătate. În același timp, consider că este și un simbol de apreciere a zonei culturale din care vine traducătorul, în cazul de față a spațiului românesc. Este un premiu râvnit, care îl motivează pe traducător să lucreze într-un ritm susținut, având în vedere că numărul nominalizărilor este relativ mare (40-50 de nominalizări din întreaga lume). În cazul meu, acest premiu este o încununare a întregii cariere profesionale. În cei peste 40 de ani de activitate, am acordat atenție nu doar predării literaturii și culturii polone la universitate, ci și promovării pe piața de carte prin traduceri, prefețe, conferințe, simpozioane etc.